

ΣΤ΄ ΜΕΛΕΤΕΣ - ΓΝΩΜΟΔΟΤΗΣΕΙΣ

Εναλλακτικές μορφές απονομής της ποινικής δικαιοσύνης

ΑΝΤΩΝΗ Δ. ΜΑΓΓΑΝΑ, Καθηγητή Παντείου Πανεπιστημίου - Τομέας Εγκληματολογίας

Η αποτυχία του αμιγώς κατασταλτικού συστήματος οδήγησε, τα τελευταία χρόνια, στην ανάπτυξη των εναλλακτικών μορφών απονομής της ποινικής δικαιοσύνης, όπως η θεραπευτική, συμμετοχική και επανορθωτική δικαιοσύνη. Ο συγγραφέας προβαίνει σε μία κριτική του ισχύοντος συστήματος και παρουσιάζει τις νέες μορφές.

The failure of the purely repressive system is the main reason for the recent development of the alternative forms of granting penal justice. The author is critical concerning the existing system and presents these alternative forms.

Η απονομή της ποινικής δικαιοσύνης δεν μπορεί, πλέον, αλλήλ και δεν πρέπει να είναι το μονοπώλιο των νομικών επιστημόνων. Ψυχολόγοι, ψυχίατροι, εγκληματολόγοι, κοινωνιολόγοι, κοινωνικοί λειτουργοί, αλλήλ και το κοινό γενικότερα εκδηλώνουν την επιθυμία τους να έχουν κάποιο λόγο στα τεκταινόμενα στο χώρο της ποινικής διαδικασίας.

Η μονοδιάστατη κατασταλτική απάντηση του ποινικού μηχανισμού δεν ικανοποιεί τους ειδικούς που ασχολούνται με την εφαρμογή της ποινικής νομοθεσίας. Η ανάγκη διεύρυνσης και εκσυγχρονισμού της έννοιας της δικαιοσύνης (και της απονομής της) καθίσταται επιτακτική.

Τις τελευταίες δεκαετίες ολοένα και περισσότεροι νέοι τρόποι απονομής της ποινικής δικαιοσύνης προτείνονται. Θεραπευτική, συμμετοχική, συναινετική, μεταρρυθμιστική και επανορθωτική δικαιοσύνη αποτελούν τις νέες προτάσεις για την επίλυση των διαφορών μεταξύ των ανθρώπων.

Ι. Η αποτυχία του κατασταλτικού συστήματος

Πολύ λίγοι είναι, σήμερα, εκείνοι που τάσσονται ανεπιφύλακτα υπέρ ενός αμιγώς κατασταλτικού συστήματος, το οποίο, όπως λειτουργεί, επιφέρει πολλά δεινά στο δράστη και την οικογένειά του χωρίς να ικανοποιεί, ουσιαστικά, το θύμα.

Η διχοτόμηση αθώος-ένοχος δεν φαίνεται να είναι ο σωστός τρόπος επίλυσης μιας διαφοράς, η οποία μπορεί να κρύβει ένα πρόβλημα που υποβόσκει στις σχέσεις μεταξύ δύο ανθρώπων.

Το κοινό, από την πλευρά του, έχει πολύ λίγη εμπιστοσύνη στην ικανότητα του συστήματος δικαιοσύνης να ελέγξει το έγκλημα, παρόλο που τα τελευταία χρόνια παρουσιάζεται μία μείωση της εγκληματικότητας σε ορισμένες χώρες (ΗΠΑ, Καναδάς).¹ Θεωρεί (το κοινό) ότι οι ποινές δεν είναι αρκετά αυστηρές, οι κρατούμενοι βγαίνουν από τη φυλακή πριν εκτίσουν την ποινή τους, οι επιτροπές της υφ' όρον απόλυσης αδυνατούν να προσδιορίσουν τον κίνδυνο που παρουσιάζει ένα άτομο και πολλές φυλακές έχουν καταλήξει πραγματικά ξενοδοχεία.

Το αίσθημα αυτό του κοινού μπορεί να οφείλεται και στην κακή πληροφόρηση από τα ΜΜΕ τα οποία υπερτονίζουν τα

εγκλήματα βίας. Αυτό αποδείχθηκε από το γεγονός ότι όταν αναζητήθηκε από το κοινό να κρίνει την αυστηρότητα μιας ποινής μετά από μελέτη του φακέλου της δίκης, βρήκε ότι η ποινή που επιβλήθηκε ήταν πολύ αυστηρή, ενώ η ίδια ποινή θεωρήθηκε πολύ ήπια μετά από την ανάγνωση των εφημερίδων σχετικά με αυτή την υπόθεση.²

Στο επίπεδο του σωφρονιστικού συστήματος πολλοί πιστεύουν ότι η διαβίωση στις φυλακές δεν είναι αρκετά αυστηρή. Αντίθετα, αυτοί που γνωρίζουν καλά το σύστημα, θεωρούν ότι η υποτροπή αποτελεί άμεση συνέπεια της βίας, του υπερπληθυσμού και των συνθηκών διαβίωσης που επικρατούν στις φυλακές.

Τα θύματα, από την πλευρά τους, τελούν σε πλήρη σύγχυση, είναι φοβισμένα και θυμωμένα. Θέλουν να γνωρίζουν γιατί συνέβη αυτό το γεγονός και γιατί συνέβη σε αυτούς. Αισθάνονται ανασφαλή, δεν ξέρουν ποιον να εμπιστευθούν και μπερδεύονται με την πολυπλοκότητα του μηχανισμού της ποινικής δικαιοσύνης.

Αλλήλ ούτε και ο δράστης έχει την αίσθηση ότι του αποδόθηκε δικαιοσύνη. Το έγκλημά του αντιμετωπίζεται ψυχρά και αντικειμενικά έξω από το κοινωνικό πλαίσιο μέσα στο οποίο έλαβε χώρα. Δεδομένου ότι η ποινική διαδικασία, όπως λειτουργεί, προσφέρει πολύ λίγα για την υπευθυνopoίηση του ατόμου, είναι αδύνατο να εμπεδωθεί στο άτομο αυτό ο σεβασμός προς τους άλλους και προς το δίκαιο.

Σε πολλές περιπτώσεις, επομένως, ο τρόπος λειτουργίας του συστήματος της κατασταλτικής δικαιοσύνης εμφανίζεται μονοδιάστατος, ξεπερασμένος αλλήλ και επικίνδυνος. Επιπλέον, το γεγονός ότι σε αρκετές περιπτώσεις δεν λαμβάνονται υπ' όψιν τα δεδομένα των άλλων επιστημών επηρεάζει, άμεσα, το αν θα κριθεί ο υποτιθέμενος δράστης αθώος ή ένοχος ή, ακόμη, ποια ποινή θα του επιβληθεί.³

1. Law Commission of Canada, From Restorative justice to transformative justice, Discussion Paper, Ottawa, 1999. cat. No JL2-6/1999.

2. Ibid.

3. Για παράδειγμα το «σύνδρομο της κακοποιημένης γυναίκας» που περιλαμβάνεται στο αμερικανικό DSM μπορεί να οδηγήσει στο να θεωρηθεί ότι η γυναίκα βρισκόταν σε κατάσταση νόμιμης άμυνας.

Τις αδυναμίες αυτές του κατασταλτικού συστήματος θα προσπαθήσουμε να καταδείξουμε με τη βοήθεια τριών παραδειγμάτων: την μη αποδοχή, σε ορισμένες περιπτώσεις, του ισχυρισμού περί βρασμού ψυχικής ορμής, την υπερβολική αυστηρότητα και ακαμψία των δικαστηρίων στις περιπτώσεις παραβάσεων του νόμου περί ναρκωτικών και στις συχνές προφυλακίσεις που επιβάλλονται.

α) Η περίπτωση του βρασμού ψυχικής ορμής

Σύμφωνα με το άρθρο 299 παρ. 2 ΠΚ, στην περίπτωση της ανθρωποκτονίας με πρόθεση αν η πράξη αποφασίσθηκε και εκτελέστηκε σε βρασμό ψυχικής ορμής επιβάλλεται η ποινή της πρόσκαιρης αντί της ισόβιας κάθειρξης. Όπως αντιλαμβάνεται κανείς η διαφορά μεταξύ πρόσκαιρης κάθειρξης (ανώτατο όριο τα 20 χρόνια) και ισόβιας είναι σημαντική.

Στην ελληνική νομολογία υπάρχουν περιπτώσεις οριακές όπου οι δικαστές αρνήθηκαν να δεχθούν τον ισχυρισμό αυτόν του κατηγορουμένου εφαρμόζοντας μια αμιγώς «νομικιστική» προσέγγιση και αγνοώντας ή παραμερίζοντας τα πορίσματα άλλων επιστημών, όπως της ψυχολογίας και της κοινωνιολογίας.

Μία ενδιαφέρουσα περίπτωση είναι το βούλευμα υπ' αριθ. 59/2003 του Συμβλήμ.Ζακύνθου.⁴ Ο δράστης, νεαρός τραγουδιστής, και το θύμα, ιδιοκτήτης νυκτερινών κέντρων, διατηρούσαν μία πολύχρονη οικογενειακή, φιλική και επαγγελματική σχέση. Ο πρώτος εργαζόταν σε κάποια από τα νυκτερινά κέντρα του Δ.Κ. με συνέπεια να δημιουργηθεί μια σχέση εξάρτησης όπου ο Ε.Λ. (ο δράστης) ήταν υποχρεωμένος να δέχεται εξευτελισμούς από τον Δ.Κ.

Κατά τη διάρκεια μιας κοινής εξόδου διαπληκτίστηκαν, ήρθαν στα χέρια και ο Δ.Κ., στο ζηνίθ του εκνευρισμού του ανέφερε στον Ε.Λ., σχετικά με τη σύζυγο του τελευταίου: «ποια γυναίκα σου, αυτή την πηδάω όποτε θέλω». Τότε ο Ε.Λ. απομακρύνθηκε από το σημείο της συμπλοκής πήγε στο αυτοκίνητό του και πήρε ένα μαχαίρι με το οποίο έπιληξε τον Δ.Κ. εννέα φορές, εκ των οποίων η μία ήταν σε επικίνδυνο σημείο (την κοιλιά), με αποτέλεσμα να προκληθεί ο θάνατός του από εσωτερική αιμορραγία.

Το Συμβούλιο Πλημμελειοδικών Ζακύνθου παρέπεμψε, τελικά, τον Ε.Λ. σε δίκη για ανθρωποκτονία από πρόθεση σε ήρεμη ψυχική κατάσταση, αρνούμενο τον ισχυρισμό του δράστη ότι βρισκόταν σε βρασμό ψυχικής ορμής.

Στις παρατηρήσεις της σε αυτό το βούλευμα η Καθηγήτρια Μ. Καϊάφα-Γκμπάντα υπογραμμίζει ότι το Συμβούλιο επικέντρωσε την προσπάθειά του περισσότερο στον αποκλεισμό του βρασμού ψυχικής ορμής παρά στη θετική συναγωγή της ήρεμης ψυχικής κατάστασης.⁵

Σε μια πολύ πιο έντονη κριτική αυτού του βουλεύματος, ο Επικ. Καθηγητής Γρ. Λάζος καταδεικνύει ότι δεν ελήφθησαν υπόψιν από τους δικαστές σημαντικά κοινωνιολογικά και εγκληματολογικά στοιχεία.⁶

Κατ' αρχάς δεν αναφέρεται η ηλικία του δράστη παρ' όλο που η ηλικία αποτελεί δυναμικό συντελεστή, υπό την έννοια ότι η αντίδρασή του επηρεάστηκε και από την ηλικία του. Ακόμη και αν υποθεθεί ότι κάποιος παραμένει σταθερός από

κάθε πλευρά (κοινωνική θέση και ένταξη, αξιακό σύστημα κ.λπ.) και μόνο το γεγονός ότι αλληλάζει ηλικιακά, προκαλεί συνεχείς δομικές αλλαγές εφ' όσον, σύμφωνα με τον Halpern, η ηλικία συνιστά κρίσιμο παράγοντα κατανόησης κάθε δυναμικής του υποκειμένου.⁷

Εξ' άλλου, το συνοδικό πλαίσιο επιβολής και χειραγώγησης συνθέτει ένα καθεστώς ομηρείας του Ε.Λ. Η δράση του Δ.Κ. συνιστά συνεχή εκβιασμό υποχρεώνοντας τον Ε.Λ. σε κατάσταση αδιεξόδου και εξάρτησης από τον Δ.Κ., πρόσωπο που γίνεται σταδιακά, ολοένα και πιο εχθρικό και απρόβλεπτο.

Η απουσία αναφοράς, από τους δικαστές, στις κοινωνιολογικές και εγκληματολογικές θεωρήσεις περί διαπροσωπικής βίας δεν είναι άσχετη με το ότι «το Ποινικό Δίκαιο μπαίνει σε εγρήγορση και ενεργοποιείται από ένα χαστούκι, ενώ παραμένει ανενεργό σε περιπτώσεις ολοκληρωμένης, παρατεταμένης και πολύμορφης βίας».⁸

Τέλος, κριτική είναι η άποψη του Γρ. Λάζου αναφορικά με τη θέση των δικαστών ότι ο Ε.Λ., μπροστά στην ύβρη που εκστόμισε ο Δ.Κ. «ποια γυναίκα σου, εγώ αυτή την πηδάω όποτε θέλω», όφειλε ή ήταν αναμενόμενο να την αποδεχθεί. Αραγε οι δικαστές πιστεύουν ότι ο δράστης θα είχε εξασφαλίσει το πλεονέκτημα του βρασμού ψυχικής ορμής, αν είχε αντεπιτεθεί την πρώτη φορά που του απευθύνθηκε η ύβρις, αλλιώς όχι τώρα, όταν υφίστατο ταπείνωση επί τετραετία; Υπάρχει, άραγε, εθισμός στην υποταγή και την ταπείνωση;

Σύμφωνα με την απόφαση του Συμβουλίου, δράστης και θύμα ανήκαν στον κόσμο των νυκτερινών μαγαζιών και ήταν εξοικειωμένοι στα άκουσμα τέτοιου είδους φράσεων και ύβρεων, οι οποίες αποδυναμώνονται μετά τη διαδεδομένη χρησιμοποίησή τους από άτομα κυρίως του χώρου της νύχτας.

Ο τελευταίος, όμως, συλλογισμός υποδηλώνει σαφή άγνοια του κόσμου της νύχτας. Στο χώρο αυτό τα λεγόμενα κάποιου παίρνονται πολύ πιο «tois μετρητοίς» σε σύγκριση με άλλους κοινωνικούς χώρους. Ο χώρος της νύχτας έχει τους δικούς του αυστηρότατους κώδικες, έχει σαφή και αυστηρή ηθική τάξη. Κατ' αρχήν, η γυναίκα κάποιου είναι ταμπού. Όποιος τολμήσει να τη θίξει αποτελεί ηθική επιταγή ότι θα πρέπει να λάβει απάντηση τουλάχιστον από τον άνδρα της. Η ταπείνωση που δέχεται ο Ε.Λ. από τον Δ.Κ. αποτελεί μια από τις έσχατες ταπεινώσεις, μια από τις κορυφαίες μορφές χυδαιότητας και ύβρεων, μάλλον την έσχατη και κορυφαία.

Ο συγγραφέας του άρθρου καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η μη αξιοποίηση αυστηρών και συγκροτημένων μεθόδων που έχουν παραχθεί εδώ και δεκαετίες στις κοινωνικές επιστήμες οδηγεί σε μία αναπόφευκτη «ελευθεροσυνειρμικότητα», η δε αναγωγή σε «ψυχολογισμούς» όχι μόνο δεν λύνει αλληλά περιπλέκει το πρόβλημα.⁹

4. ΠοινΔικ 2004, 391.

5. ΠοινΔικ 2004, 396.

6. Γρ. Λάζος, «Ο βρασμός ψυχικής ορμής στην επιχειρηματολογία μιας δικαστικής απόφασης», ΠοινΔικ 2004, 997.

7. Ibid, σελ. 998.

8. Ibid, σελ. 1002.

9. Ibid, σελ. 1005.

Παρόμοιες παρατηρήσεις είχε κάνει ο Γρ. Λάζος στην υπ' αριθμ. 455/1998 απόφαση του Αρείου Πάγου.¹⁰

Εκεί, ο συγγραφέας είχε καταλήξει στο συμπέρασμα ότι σε παρόμοιες, όπως η παραπάνω, περιπτώσεις και για την κατανόηση των «μικρών» αλλά καθοριστικής σημασίας πολιτιστικών και κοινωνικών συνθηκών στο πλαίσιο των οποίων έλαβε χώρα μια εγκληματική ενέργεια, η συνδρομή κοινωνιολόγων πραγματογνωμόνων μπορεί να θεωρηθεί σημαντική.¹¹

β) Η αυστηρότητα και ακαμψία στο θέμα των ναρκωτικών

Το πρόβλημα των καταδικασθέντων με βάση το νόμο περί ναρκωτικών έχει λάβει εκρηκτικές διαστάσεις δεδομένου ότι περίπου 3.500 κρατούμενοι στις ελληνικές φυλακές σε σύνολο 8.500 έχουν καταδικασθεί με βάση αυτή τη νομοθεσία.

Οι ποινές που προβλέπονται από το νόμο είναι βαρύτατες και το κοινό στη μεγάλη του πλειοψηφία τις κρίνει υπερβολικά αυστηρές. Στην έρευνα που διενεργήσαμε το 2000 και όσον αφορά τις ερωτήσεις που αφορούσαν την πώληση 30 γραμ. χασίς, την κατοχή ναρκωτικών και τη συνταγογράφηση από γιατρό ένα ποσοστό 90-95% από τους 1.167 ερωτηθέντες δήλωσαν ότι θα επιθυμούσαν ποινές μικρότερες από αυτές που προβλέπει ο νομοθέτης.¹²

Σύμφωνα με την Αν. Καθηγήτρια Χρ. Ζαραφωνίτου η ελληνική νομοθεσία περί ναρκωτικών διατηρεί τον απαγορευτικό/τιμωρητικό της χαρακτήρα παράλληλα με την ειδική μεταχείριση του χρήστη και του εξαρτημένου.¹³

Με βάση το Ν 2161/1993 και το Ν 3189/2003 η αντιμετώπιση του χρήστη είναι επιεικέστερη. Στην περίπτωση που προμηθεύεται, κατέχει ή καλλιεργεί ναρκωτικές ουσίες σε ποσότητα που αποδεδειγμένα εξυπηρετεί την προσωπική του χρήση τιμωρείται με φυλάκιση μέχρι ενός έτους.

Παράλληλα με βάση το Ν 2721/1999 «πλημμελειοποιούνται» οι ποινές για τους «μικροδιακινητές» εφόσον πρόκειται για χρήστες και εισάγονται ευνοϊκότερες διατάξεις για τους εξαρτημένους χρήστες. Το 1999 από τους 1.847 καταδικασθέντες για αδικήματα σχετικά με τα ναρκωτικά, οι 1.500, ήτοι 81,2%, είχαν κατηγορηθεί για χρήση.¹⁴

Οι συχνές αλλαγές της νομοθεσίας προς την κατεύθυνση της ηπιότερης (χρήστης) ή και διαφορετικής (εξαρτημένος) μεταχείρισης δείχνουν καθαρά τη δυσκολία που αντιμετωπίζει ο Έλληνας νομοθέτης να χειριστεί το πρόβλημα των ναρκωτικών. Μπροστά σε μια τέτοια αβεβαιότητα οι Έλληνες δικαστές θα έπρεπε να ήταν πολύ προσεκτικοί στην επιβολή αυτών των (αυστηρών) ποινών.

Είναι, μάλιστα, πιθανό να παραμένει, ακόμη, στις φυλακές μια κατηγορία παραβατών, οι οποίοι έχουν καταδικασθεί με βάση την παλαιότερη και αυστηρότερη νομοθεσία για χρήση, κατοχή ή μικροδιακίνηση και οι οποίοι θα μπορούσαν να επικαλεσθούν την αναδρομική εφαρμογή του νέου ηπιότερου νόμου πράγμα που, εκτός των άλλων, θα βοηθούσε και στην αποσυμφόρηση των φυλακών.

Επιπρόσθετα, υπάρχει το σοβαρό πρόβλημα της μεγάλης διασποράς των ποινών για τα ίδια αδικήματα.¹⁵ Σε 506 περιπτώσεις που μελέτησε ο Στρ. Γεωργούλιας σχετικά με το αδική-

μα της κατοχής η κατώτατη ποινή ήταν 5 μήνες και η ανώτατη 16 χρόνια.

Τέλος, η απουσία επαρκούς κατάρτισης και εμπειρικής γνώσης από τους περισσότερους παρεμβαίνοντες του ποινικού τομέα δημιουργεί επιπρόσθετα προβλήματα.¹⁶ Ένας από τους όρους θεραπείας των τοξικομανών παραβατών είναι η μη κατανάλωση. Ο όρος αυτός χρησιμοποιείται ευρέως από τους ποινικούς παρεμβαίνοντες. Όμως πολλοί ειδικοί του τομέα της επανένταξης αντιτίθενται σε αυτό τον όρο. Πράγματι, οι ποινικοί παρεμβαίνοντες θεωρούν την υποτροπή (ως προς την κατανάλωση) ως σημαντική ένδειξη μιας προσεχούς επανάλληψης της εγκληματικής συμπεριφοράς, ενώ οι παρεμβαίνοντες του τομέα της επανένταξης θεωρούν ότι η υποτροπή αποτελεί ένα αναμενόμενο στάδιο σε μία διαδικασία επανένταξης προσφέροντας πολύτιμο υλικό για την παρέμβαση: «Το ότι είχες μια υποτροπή δεν σημαίνει ότι θέλεις να σταματήσεις τη θεραπεία». Συχνά, η θεραπευτική δουλειά γίνεται μέσω της υποτροπής, τόνισε ένας παρεμβαίνων.¹⁷

γ) Οι συχνές προφυλακίσεις

Οι στατιστικές του ελληνικού Υπ. Δικαιοσύνης αναφέρουν ότι οι 2.500 από τους 8.500 συνολικά κρατούμενους τελούν υπό καθεστώς προσωρινής κράτησης. Ο αριθμός είναι πολύ μεγάλος και δεν μπορεί εύκολα να αιτιολογηθεί από τους πιθανούς κινδύνους που παρουσιάζει το άτομο για τη δημόσια ασφάλεια.

Προσωπικά, θεωρούμε ότι οι δικαστές, οι εισαγγελείς και οι ανακριτές θα ήταν πιο φειδωλοί στην απαγγελία αυτού του μέτρου αν γνώριζαν ότι το ποσοστό των υπόπτων που παρουσιάστηκαν εν ελευθερία στο δικαστήριο και κρίθηκαν ένοχοι είναι κατά 25% μικρότερο από το ποσοστό των υπόπτων που παρουσιάστηκαν στο δικαστήριο κρατούμενοι.¹⁸

Σύμφωνα με έρευνα που διεξήχθη στον Καναδά τα 3/4 των υπόπτων που συνελήφθησαν από την αστυνομία και κρα-

10. Γρ. Λάζος, «Η κοινωνιολογική προσέγγιση των δικαστικών αποφάσεων», ΠοινΔικ 1999, 1277. Για την απόφαση βλ. ΠοινΧρ 1998, 1078.

11. Ibid, σελ. 1285. Προσωπικά θεωρούμε ότι είναι αδύνατον οι νομικοί χωρίς τη συνδρομή ειδικών επιστημόνων να αποφανθούν με επιστημονικά τεκμηριωμένο τρόπο για τις περιπτώσεις βρασμού ψυχικής ορμής. Βλ. ακόμη Α. Μανγανάς, «Guelques réflexions à propos du document de la CRD traitant de l' homicide», (1985)25 C.de D. (Univ. Laval) 787.

12. Α. Μανγανάς, Γρ. Λάζος, Στ. Παπαμιχαήλ, Μ. Ζάννη, «Εγκλήματα Ποινές και Ελληνική κοινή γνώμη», ΠοινΔικ 2002, 943.

13. Χρ. Ζαραφωνίτου, «Ναρκωτικά. Η ποινική-θεραπευτική αντιμετώπιση ενός κοινωνικού προβλήματος» ΠοινΔικ 2004, 1164.

14. Ibid. Βλ. ακόμη Ι. Φαρσεδάκη, Γ. Σουλίκο, Ναρκωτικά, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη 1996, σελ. 235, Ν. Κουράκη, Εγκληματολογικοί Ορίζοντες Β', Αθήνα, Σάκουλας, 2005, σελ. 78 επ.

15. Βλ. Στρ. Γεωργούλιας, Κράτος και Ναρκωτικά, Αθήνα, Ατραπός 1999.

16. Α. Μανγανάς, Το εγκληματικό φαινόμενο στην πράξη, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη 2004, σελ. 503.

17. Ibid.

18. Βλ. Α. Μανγανάς, Θέματα εγκληματολογικά και Ποινικού Δικαίου, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 1999, σελ. 164.

τήθηκαν στο Τμήμα θα παραμείνουν υπό κράτηση μέχρι την πρώτη εμφάνισή τους στο δικαστήριο και θα αποτελέσουν μαζί με το *reservoir* απ' όπου θα ληφθούν εκείνοι που θα παραμείνουν κρατούμενοι καθ' όλη τη διαδικασία.¹⁹

Συμπερασματικά, καταλήγουμε ότι το αμιγές τιμωρητικό σύστημα δημιουργεί πολλά προβλήματα. Αυτοί που θα έχουν την ατυχία να εμπλακούν ως δράστες με τον ποινικό μηχανισμό, θα βγουν χειρότεροι μετά από αυτή την εμπειρία, ενώ για τα θύματα του εγκλήματος η ικανοποίηση θα είναι από ανύπαρκτη έως πολύ περιορισμένη. Υπάρχουν, άραγε, κάποιες εναλλακτικές προτάσεις;

II. Οι εναλλακτικές μορφές απονομής της ποινικής δικαιοσύνης

α) Η θεραπευτική δικαιοσύνη

Ουσιαστικά η θεραπευτική δικαιοσύνη, όρος που προτάθηκε από τον *D. Waxler*²⁰ επιδιώκει να εξανθρωπίσει τη λειτουργία της δικαιοσύνης μελετώντας το ρόλο του δικαίου ως θεραπευτικού παράγοντα και εστιάζοντας στις επιπτώσεις που έχει στο συγκινησιακό και τον ψυχικό κόσμο του ανθρώπου. Παραδοσιακά, το δίκαιο είχε πολύ λίγο ενδιαφερθεί γι' αυτούς τους στόχους.

Βασικά, η θεραπευτική δικαιοσύνη θεωρεί το δίκαιο ως μια κοινωνική δύναμη η οποία διαμορφώνει συμπεριφορές και επιφέρει συνέπειες. Για παράδειγμα, στο επίπεδο της διαδικασίας που ακολουθείται, το κατηγορητικό σύστημα που ισχύει σήμερα, ωθεί τους αντιδίκους να βγάλουν στην επιφάνεια τη χειρότερη πλευρά του εαυτού τους και να την προβάλουν προς τα έξω με εξαιρετικά επιβλαβείς συνέπειες σε ορισμένες περιπτώσεις, όπως π.χ. ιδιαίτερα τραυματική μπορεί να είναι η διαδικασία για το ποιος από τους δύο γονείς θα έχει την επιμέλεια του παιδιού.

Αλλά και στο επίπεδο των νομικών που παρεμβαίνουν κατά τη διάρκεια της διαδικασίας, τόσο η συμπεριφορά των δικαστών-εισαγγελέων όσο και εκείνη των δικηγόρων μπορεί να έχουν αντιθεραπευτικές συνέπειες. Για παράδειγμα, ο τρόπος με τον οποίο θα συμπεριφερθεί ο δικαστής στις ακροάσεις για τον προσδιορισμό της ποινής μπορεί να επηρεάσει το αν κάποιος στον οποίο επιβλήθηκε μια ποινή επιτήρησης (*probation*) θα τηρήσει τους όρους που τη συνοδεύουν. Πολύ απλά, αν ένας δικαστής δεν είναι, αρκετά, σαφής όταν παρουσιάζει τους όρους της επιτήρησης, ο καταδικασθείς μπορεί να μην συμμορφωθεί προς όρους που ουδέποτε αντιλήφθηκε ότι του επιβλήθηκαν.

Φαίνεται, λοιπόν, ότι σε ορισμένες περιπτώσεις το δίκαιο λειτουργεί με τρόπο εντελώς αντιθεραπευτικό. Αντίθετα, ένα από τα πράγματα που επιδιώκει η θεραπευτική δικαιοσύνη είναι να δανεισθεί στοιχεία από την ψυχολογία, την ψυχιατρική, την εγκληματολογία και την κοινωνική έρευνα ώστε να μπορέσει να τα εντάξει στο νομικό σύστημα όπου είναι δυνατό (π.χ. ο τρόπος που πρέπει να προσεγγισθεί ένας ψυχικά ασθενής).

Εδώ, βεβαίως, ανακύπτει το πρόβλημα κατά πόσον ο δικαστής είναι σε θέση αληθιά και αν διαθέτει το χρόνο να μελετήσει τα στοιχεία και τα δεδομένα των παραπάνω επιστημών. Σε μερικά προγράμματα θεραπείας για παράδειγμα, ορισμένοι παραβατικοί ενθαρρύνονται στο να προβληματισθούν γύρω από τα γεγονότα που οδήγησαν στην εγκληματική συμπεριφορά ώστε να μην την επαναλάβουν στο μέλλον. Συγκεκριμένα οι δικαστές πρέπει να αναρωτηθούν για δύο πράγματα: 1) ποιες είναι οι καταστάσεις που παρουσιάζουν υψηλό κίνδυνο για επανάληψη της εγκληματικής δράσης και 2) πως μπορούν να αποφευχθούν αυτές οι καταστάσεις. Ειδικοί θεραπευτές έχουν αναπτύξει μεθόδους χειρισμού αυτών των περιπτώσεων προσφέροντας στους παραβατικούς προγράμματα πρόληψης της υποτροπής.

Ας υποθέσουμε ότι ένας δικαστής δίδεται ευνοϊκά προς ένα τέτοιο πρόγραμμα. Στην περίπτωση αυτή θα αναρωτηθεί: «Θέλω να σε ακούσω αληθιά πρέπει να μου παρουσιάσεις ένα προκαταρκτικό σχέδιο ως βάση συζήτησης. Θέλω να καταλάβετε ότι οφείλω να ξέρω γιατί πρέπει να απαγγείλω την επιτήρηση και πρέπει να έχω κάποιες εγγυήσεις ότι το μέτρο θα επιτύχει. Για να αισθανθώ άνετα οφείλω να γνωρίζω τι θεωρείτε ως καταστάσεις υψηλού κινδύνου και πως σχεδιάζετε να τις αποφύγετε».²¹ Πρόκειται ουσιαστικά για μια πρόταση διαλόγου με τις άλλες επιστήμες.

β) Η κοινωνικά ευαισθητοποιημένη δικαιοσύνη

Ένα ενδιαφέρον παράδειγμα κοινωνικά ευαισθητοποιημένης δικαιοσύνης αποτελούν οι αποφάσεις του Ανωτάτου Δικαστηρίου του Καναδά το οποίο δείχνει μία ιδιαίτερη ευαισθησία προς τις κοινωνικές αλλαγές υποδεικνύοντας στο νομοθέτη να προβεί στις ανάλογες προσαρμογές της νομοθεσίας, ή, ακόμη, ερμηνεύοντας την υπάρχουσα νομοθεσία με τρόπο που να καταδεικνύει την ευαισθησία των δικαστών απέναντι σε επίκαιρα κοινωνικά προβλήματα.

Οι νομολογιακές περιπτώσεις είναι πολλές. Στην υπόθεση *Lavallee*²² οι δικαστές έκαμαν δεκτή την κατάθεση πραγματικών γεγονότων όσον αφορά την ύπαρξη του συνδρόμου της κακοποιημένης γυναίκας. Συγκεκριμένα, αποφάνθηκαν ότι η αποτίμηση του λογικού χαρακτήρα της αντίδρασης μιας γυναίκας σε μια επίθεση ή απειλή βίας που υπέστη θα έπρεπε να γίνει αφού ληφθεί υπ' όψιν η πραγματικότητα που βιώνουν οι γυναίκες και η οποία διαφέρει από αυτή των ανδρών, ιδιαίτερα όταν πρόκειται για κακοποιημένη γυναίκα. Η γυναίκα που είναι θύμα έχει την αίσθηση ότι είναι παγιδευμένη. Δεδομένης της επαναλαμβανόμενης βίας, αναπτύσσει ένα βάσιμο λόγο ότι θα δολοφονηθεί.

Στη συνέχεια της απόφασης αυτής, η Καναδική Κυβέρνηση όρισε μια Επιτροπή υπό την προεδρία της δικαστού *Salhany* για να αναθεωρήσει τις 72 περιπτώσεις γυναικών που είχαν

19. Ibid.

20. *D. Waxler*, «Therapeutic Jurisprudence An Overview». Στο *www. Therapeutic Jurisprudence*.

21. Ibid.

22. *R.u.Lavallee*, [1990] 1RCS 852.

ήδη καταδικασθεί για συζυγοκτονία ώστε να διαπιστωθεί αν οι τότε συνθήκες επέτρεπαν την προβολή του ισχυρισμού του «συνδρόμου της κακοποιημένης γυναίκας».

Στην υπόθεση *Butler*²³ (προσδιορισμός της έννοιας του ασέμνου), και κυρίως στην υπόθεση *Little Sisters*,²⁴ όπου το δικαστήριο έπρεπε να αποφανθεί αν οι εξονυχιστικοί έλεγχοι των καναδικών τελωνείων, όταν επρόκειτο για πορνογραφικό υλικό που προοριζόταν για τις ομοφυλοφιλικές κοινότητες, ήταν καταχρηστικοί, το Ανώτατο Δικαστήριο του Καναδά έλαβε υπ' όψιν του τα συμπεράσματα εκτεταμένων κοινωνιολογικών ερευνών.

Στην υπόθεση *Skinner*,²⁵ όπου το Ανώτατο Δικαστήριο επρόκειτο να αποφανθεί για τη νομιμότητα της ποινικοποίησης της συμπεριφοράς του πελάτη εκδιδόμενης, δόθηκε μεγάλη προσοχή στα πορίσματα της Επιτροπής Fraser για την πορνεία και πορνογραφία.²⁶ Η ίδια βιβλιογραφική πηγή χρησιμοποιήθηκε στην υπόθεση *R. v. Powder*²⁷ όπου το δικαστήριο αποφάνθηκε κατά πλειοψηφία ότι η αντιστροφή του βάρους της απόδειξης για τους προαγωγούς γυναικών είναι σύμφωνη προς το Σύνταγμα δεδομένου ότι με βάση τις έρευνες αυτές οι γυναίκες διαβιούν σε ένα εξαιρετικά βίαιο και σκληρό περιβάλλον. Ακόμη στην υπόθεση *Foundation ...*,²⁸ χρησιμοποιήθηκαν οι ψυχολογικές έρευνες για να καταδείξουν τις συνέπειες που έχει η χρήση σωματικής βίας για το σωφρονισμό των ανηλίκων.

Τέλος, στην υπόθεση *Proulx*,²⁹ οι δικαστές για να αποφύγουν την επιβολή της ποινής του εγκλεισμού σε κλειστή φυλακή στηρίχθηκαν στα πλέον πρόσφατα πορίσματα των ερευνών σχετικά με τις δυσμενείς συνέπειες της κλειστής φυλακής δείχνοντας καθαρά την προτίμησή τους στους εναλλακτικούς τρόπους έκτισης της ποινής.

Εξ' άλλου στην Επαρχία Manitoba του Καναδά, ιδρύθηκαν ειδικά δικαστήρια ενδοοικογενειακής βίας όπου δικαστές και εισαγγελέεις λαμβάνουν μία ειδική επιμόρφωση σε θέματα ενδοοικογενειακής βίας.³⁰

γ) Συμμετοχική δικαιοσύνη³¹

Οι διαφορές (conflicts) στις σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων είναι πανταχού παρούσες κατά τη διάρκεια της ζωής μας. Επισυμβαίνουν στην οικογένεια, στη δουλειά, στο σχολείο παντού.

Ο τρόπος που θα χειρισθούμε τις διαφορές μας βοηθά να προσδιορίσουμε τις αξίες που βρίσκονται πίσω από τους κανόνες που ρυθμίζουν τη ζωή μας. Συχνά προσφεύγουμε στα δικαστήρια για να τις ρυθμίσουμε. Όμως τα δικαστήρια θεωρούνται ότι μένουν μερικές φορές αδιάφορα μπροστά στις πραγματικές ανάγκες των ανθρώπων. Οι διαφορές παρουσιάζονται με νομική ορολογία που δεν ανταποκρίνεται σωστά σε αυτά που βιώνουν οι άνθρωποι. Τα μέτρα αποκατάστασης δεν είναι τα κατάλληλα και η διαδικασία μπορεί να αποδειχθεί μακροχρόνια με υψηλό κόστος και να προκαλέσει ψυχική δυσφορία. Αν και τα δικαστήρια στοχεύουν πάντοτε να βρουν λύσεις δίκαιες, που στηρίζονται σε αρχές, πολλές φορές δεν καταφέρνουν να ανταποκριθούν στις ανάγκες των μερών.

Η συμμετοχική δικαιοσύνη έχει ως στόχο να συμμετάσχουν στη λύση του προβλήματος όλα τα άτομα που θίγονται από μία διαφορά. Σε όλες τις περιπτώσεις, ο αντικειμενικός στόχος είναι να επιτραπεί στα μέρη να επιλύσουν τη διαφορά τους σε ένα πλαίσιο μη κατηγορητικό.

Μια από τις βασικές αρχές της συμμετοχικής δικαιοσύνης είναι ότι κάθε διαφορά είναι μοναδική λαμβανομένων υπ' όψιν των περιστάσεων, των εμπλεκομένων μερών και των συνεπειών για τον καθένα. Δεν επιδιώκει να δημιουργήσει ένα ενιαίο σύνολο κανόνων ως μέσο για να απονείμει δικαιοσύνη. Εδώ πρέπει να ανοιχθεί μια παρένθεση για να τονισθεί ότι αυτό φαίνεται, από πρώτη άποψη, ως αντίθετο προς τις κλασσικές πρακτικές που ακολουθούνται καθώς και προς την αρχή της νομιμότητας. Μάλλον θα εννοείται ότι μέσα στο πλαίσιο των κανόνων που ισχύουν για όλες τις περιπτώσεις κάθε υπόθεση θα προσεγγίζεται ατομικά και ως προς τα αίτια και ως προς τη λύση που θα δοθεί.

Η συμμετοχική δικαιοσύνη προϋποθέτει ότι όλα τα μέρη είναι σε θέση να συμμετάσχουν πλήρως και με τη θέλησή τους στο διάλογο και τις διαπραγματεύσεις. Είναι πολύ σημαντικό η διαδικασία που θα επιλεγεί να είναι προσαρμοσμένη προς τις τοπικές συνθήκες και προς τα άτομα. Εξ' άλλου, απορρίπτει την ιδέα ότι για να είναι δίκαιη μία λύση πρέπει να είναι σύμφωνη με κανόνες που προϋπάρχουν. Αντίθετα προϋποθέτει ότι η επίλυση μιας διαφοράς βρίσκεται, σχεδόν πάντοτε, σε μία συνολική προσέγγιση και όχι σε μια αντιπαράθεση απ' όπου μόνο το ένα μέρος θα βγει νικητής. Με τον τρόπο αυτό το βασικό χαρακτηριστικό της συμμετοχικής δικαιοσύνης είναι ότι επιδιώκει να αλλιάξει τις ανθρώπινες σχέσεις βασιζόμενη στην εθελούσια συμμετοχή όλων των εμπλεκομένων στη διαφορά.

Είναι, πάντως, απαραίτητο να προετοιμάζεται προσεκτικά η κάθε περίπτωση ώστε να ελαχιστοποιηθεί ο κίνδυνος να παραμεληθούν τα δικαιώματα των πιο ευάλωτων ομάδων του πληθυσμού από την προσφυγή σε μια λιγότερο επίσημη διαδικασία.

Ποιος, όμως, μπορεί να είναι ο ρόλος του Κράτους σε ένα πλαίσιο συμμετοχικής δικαιοσύνης;

- α) Να μπορεί να προσφέρει τις κατάλληλες υπηρεσίες και τους υπεύθυνους για την ευρύτερη διάδοση της διαδικασίας.
- β) Να ενεργεί ως συντονιστής στο επίπεδο της χρηματοδότησης, της κατάρτισης, της έρευνας και της αποτίμησης, και

23. *R. v. Butler*, [1992] 1 SCR 452.

24. *Little Sisters v. R.* [2000] 2 SCR 19.

25. *R. v. Skinner*, [1990] 1 RCS 1235.

26. Special Committee on Pornography and Prostitution (Fraser Committee) *Pornography and Prostitution in Canada*, Ottawa Dep. of Supply and Services, 1988.

27. [1992] 2 RCS 10. Βλ. και Α. Μαγγανά, Το εγκληματικό φαινόμενο στην πράξη, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2004.

28. Canadian Foundation for Children Youth and the Law v. Canada, [2004] SCR 4.

29. *R. v. Proulx*, [2000] RCS 61.

30. Α. Μαγγανά, *supra*, υποσ. 27.

31. Commission du droit du Canada, *Sur la voie de la justice participative*, Ottawa, 2003.

γ) Να ενεργεί ως μηχανισμός ελέγχου με στόχο την προστασία του κοινού από τη λειτουργία των προγραμμάτων συμμετοχικής δικαιοσύνης.

Η επιτυχία αυτής της μεθόδου απονομής της δικαιοσύνης εξαρτάται, σε μεγάλο βαθμό, από τη δημιουργία μιας συμμετοχικής κοινότητας σύμφωνα με την οποία οι άνθρωποι θα προτιμήσουν να επιλέξουν τρόπους επίλυσης των διαφορών αποδεκτούς και από τα δύο μέρη.

Οι δύο κύριες μορφές της συμμετοχικής δικαιοσύνης είναι η επανορθωτική όσον αφορά τον ποινικό τομέα και η συναινετική όσον αφορά τον αστικό. Οι περισσότεροι χρησιμοποιούμενες μορφές επανορθωτικής δικαιοσύνης στον Καναδά είναι:³²

α) Η διαμεσολάβηση ανάμεσα στο θύμα και το δράστη και τα προγράμματα συμφιλίωσης. Οι περισσότερες από αυτές τις διαδικασίες αποτελούν ένα συμπλήρωμα του επίσημου συστήματος απονομής της δικαιοσύνης.

β) Οι οικογενειακές (κοινοτικές) συνεδρίες (conferences). Οι συμμετέχοντες προετοιμάζουν ένα σχέδιο παρακολούθησης της μελλοντικής συμπεριφοράς του δράστη και αποφασίζουν για το πως θα γίνει η αποκατάσταση-αποζημίωση.

γ) Οι κύκλοι προσδιορισμού της ποινής.³³

δ) Τα Συμβούλια ή οι Επιτροπές της Κοινότητας. Συγκροτούνται από εθελοντές-μέλη της κοινότητας και καθορίζουν συναντήσεις μεταξύ θυμάτων και δραστών.

ε) Άλλες συμμετοχικές διαδικασίες όπως τα προγράμματα διαμεσολάβησης μεταξύ συντρόφων και προγράμματα διαχείρισης του θυμού.

Η βασική αρχή που βρίσκεται πίσω από τη συμμετοχική δικαιοσύνη είναι ότι θεωρεί ότι η βλάβη προκλήθηκε κατ' αρχάς σε ένα άτομο και θεωρείται δευτερευόντως, ως μία πράξη που θα έχει επιπτώσεις για το σύνολο της κοινότητας. Η βλάβη που προκλήθηκε δεν βρίσκεται, αναγκαστικά, στην πράξη που την προκάλεσε ούτε είναι μία άμεση συνέπεια της παραβίασης ορισμένων κανόνων, αλλά είναι συνέπεια των επιπτώσεων που έχει πάνω στους άλλους είτε ως άτομα είτε ως μέλη της κοινότητας.³⁴ Η θεώρηση αυτή είναι εκ διαμέτρου αντίθετη προς τις κλασικές αντιλήψεις του ποινικού δικαίου το οποίο θεωρεί ότι μία πράξη προξενεί βλάβη από τη στιγμή που παραβαίνει τον Ποινικό Κώδικα και ανεξάρτητα από τις συνέπειες που έχει σε ένα συγκεκριμένο άτομο.

Δεδομένου ότι η δικαιοσύνη είναι, σύμφωνα με τις αρχές της συμμετοχικής δικαιοσύνης πολυδιάστατη, αποκρούεται η ιδέα ότι για να είναι αποδεκτή μια λύση πρέπει να υπακούει σε προϋπάρχοντες κανόνες. Αντίθετα η λύση πρέπει να ικανοποιεί όλα τα μέρη και όχι μόνον αυτόν που κέρδισε την υπόθεση. Ενώ η ποινική δίωξη και η διαδικασία που θα ακολουθηθεί υποδηλώνουν ότι δεν θα υπάρξουν στο μέλλον σχέσεις μεταξύ των εμπλεκόμενων, η συμμετοχική δικαιοσύνη ανοίγει την πόρτα στη δυνατότητα ανάπτυξης διαφόρων σχέσεων.

Πάντως, οι διαδικασίες αυτές λειτουργούν καλύτερα όταν τα δύο μέρη συμμετέχουν με τη θέλησή τους και διαθέτουν τα απαραίτητα μέσα για ν' αρχίσουν το διάλογο ή τις διαπραγματεύσεις.

Τέλος, οι αρχές λειτουργίας της συμμετοχικής δικαιοσύνης είναι:

1) Η παρέμβαση πρέπει να γίνεται το συντομότερο δυνατό ώστε να μειωθεί και η ένταση μεταξύ των μερών.

2) Προσβασιμότητα χωρίς τις υπερβολές της γραφειοκρατίας.

3) Εθελούσια συμμετοχή των μερών που θεωρείται εγγύηση για την επιτυχία.

4) Προσεγγιμένη προετοιμασία όσον αφορά τις σχέσεις μεταξύ των μερών και το χρόνο που θα έχουν στη διάθεσή τους για να προετοιμασθούν.

5) Ευκαιρίες άμεσου διαλόγου.

6) Υπεράσπιση και υποστήριξη των μερών από τρίτους.

7) Εμπιστευτικός χαρακτήρας της διαδικασίας.

8) Δικαιοσύνη.

9) Πραγματιστικός χαρακτήρας των αποτελεσμάτων (π.χ. ύπαρξη προγραμμάτων αποτοξίνωσης).

10) Αποδοτικότητα.

11) Συστηματική οργάνωση.

12) Ευελιξία και η προσαρμοστικότητα.

Συμπερασματικά, η μεταρρυθμιστική δικαιοσύνη συνίσταται στο χειρισμό των διαφορών με τρόπο που να αναγνωρίζει και να ανταποκρίνεται στις διάφορες και διαφορετικές βλάβες που προκλήθηκαν από τη διαμάχη και στοχεύει στις ευκαιρίες που προσφέρονται στα άτομα να συναντηθούν σε μια διαδικασία επουλήωσης. Αποτελεί, επομένως, μια γενική στρατηγική απάντησης στις διαφορές. Η διαμάχη θα μετατραπεί από μια διαμάχη όπου τα μέρη έχουν αντιτιθέμενα συμφέροντα σε μία κατάσταση όπου τα μέρη θα αντιληφθούν ότι έχουν συμφέρον να βρουν μαζί λύσεις εφαρμόσιμες για την περίπτωση.³⁵

Στη συναινετική δικαιοσύνη οι συμμετέχοντες δουλεύουν μαζί για να σχεδιάσουν μία διαδικασία που μεγιστοποιεί τις ικανότητές τους για επίλυση της διαφοράς έστω και αν δεν συμφωνούν σε όλα τα σημεία. Η συναινετική δικαιοσύνη δεν μπορεί να είναι αποτέλεσμα επιβολής ούτε είναι πάντα η «μέση λύση». Στόχος της είναι να βρεθεί κοινό πεδίο για την υιοθέτηση μιας αποδεκτής λύσης. Αυτή είναι και η δύναμη της μεταρρυθμιστικής δικαιοσύνης. Η δυνατότητα χρησιμοποίησης της ουσίας της διαφοράς ως μέσο για να διερευνηθούν οι προοπτικές και να εξευρεθούν λύσεις που όχι μόνο είναι αποδεκτές απ' όλα τα μέρη, αλλά που δυναμώνουν και αναπτύσσουν τις σχέσεις μεταξύ των εμπλεκόμενων. Η διαμάχη χρησιμοποιείται για την ανάπτυξη ισχυρών και αξιοσέβαστων σχέσεων.

32. Commission du droit du Canada, Les transformations des rapports humains par la justice participative, Ottawa, 2003. Βλ. ακόμη Α. Μαγγανά, Το εγκληματικό φαινόμενο στην πράξη, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2004.

33. Βλ. Α. Μαγγανά, *supra*, υπόσ. 32.

34. Commission du droit du Canada, *supra*, υπόσ. 32.

35. Law Commission of Canada, From Restorative Justice to Transformative Justice, Discussion Paper, Ottawa 1999, Cat. N JLA2-1/1999.

Πάντως, εάν η επανορθωτική δικαιοσύνη (μορφή της συμμετοχικής) έχει τη δυνατότητα να επανορθώσει ορισμένες φυσικές ή συγκινησιακές συνέπειες της διαφοράς το ποινικό σύστημα, όπως λειτουργεί, είναι καλύτερα οργανωμένο για να προσδιορίσει την ενόχη κάποιου. Και, δεδομένου, ότι η επανορθωτική δικαιοσύνη απαιτεί κάποιον που θα αποδεχθεί την ευθύνη για μία πράξη τι θα συμβεί αν αυτός ο κάποιος αμφισβητήσει την ενόχη του; Κατά δεύτερο λόγο πρέπει να υπάρχει κάποιος μηχανισμός για να θέσει σε εφαρμογή τη συμφωνία μεταξύ θύματος και δράστη. Ποιος θα αναλάβει να παίξει αυτό το ρόλο; Αν είναι η αστυνομία θα πρέπει να αναδιοργανωθεί και ευθυγραμμισθεί προς τις αρχές της επανορθωτικής δικαιοσύνης. Και τέλος αν θύμα και δράστης δεν επιθυμούν να συμμετάσχουν στη διαδικασία της επανορθωτικής δικαιοσύνης τότε αναγκαστικά πρέπει να επιστρέψουμε στο ποινικό σύστημα. Όμως αν σκοπεύουμε να βγουν οι άνθρωποι καλύτεροι μετά την εμπειρία τους με το ποινικό σύστημα, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι όπως λειτουργεί σήμερα δεν επιτυγχάνει κάποια κοινωνική αλληλαγ ή κάποια αλληλαγ στις σχέσεις θύματος-δράστη.³⁶

III. Επίμετρο

Όταν ήμουν στον Καναδά, μου είχε προκαλέσει δυσάρεστη εντύπωση το γεγονός ότι φίλοι και συνάδελφοι επιστήμονες από τις ΗΠΑ θεωρούσαν τους νομικούς ως απλούς «τεχνικούς» (simple technicians) στην εφαρμογή του δικαίου, όπως θεωρούσαν και τους μικροβιολόγους σε σχέση με τους γιατρούς.

Είναι γεγονός ότι για άμεση και πλήρη αντικατάσταση του δοκιμασμένου μηχανισμού της ποινικής δικαιοσύνης δεν μπορεί να γίνεται λόγος, τουλάχιστον προς το παρόν. Αυτό φάνηκε καθαρά και στην καναδική απόφαση *Owen*,³⁷ όπου ένας εγκληματίας τοξικομανής με ψυχικά προβλήματα ζήτησε από τα δικαστήρια να υποστεί την ποινική μεταχείριση για να «γλυτώσει» από την ιατροκοινωνική, η οποία ποινική, παρόλες τις ατέλειές της, πρόσφερε περισσότερες εγγυήσεις απ' ό τι η ψυχιατρική. Στην πρώτη, ήξερε τουλάχιστον ότι υπάρχουν κάποιες σταθερές, ότι μετά από την έκτιση των 2/5 της ποινής θα είχε δικαίωμα να ζητήσει την υφ' όρον απόλυση. Ότι κατά τη διάρκεια της εκδίκασης της υπόθεσής του θα μπορούσε να χρησιμοποιήσει για την υπεράσπισή του ορισμένες βασικές αρχές του ποινικού δικαίου (τεκμήριο της αθωότητας,

απαγόρευση αυτοενοχοποίησης, αποκλεισμός παράνομα επιτευχθέντων αποδεικτικών μέσων κ.λπ.). Αντίθετα, η ψυχιατρική μεταχείριση περιελάμβανε ένα σωρό αβεβαιότητες. Το απροσδιόριστο του χρόνου που θα τελεί υπό καθεστώς ελέγχου, το απροσδιόριστο του πότε θα περάσει από κάποιο τεστ, όλες αυτές οι παράμετροι θα είχαν εξαιρετικά δυσμενείς επιπτώσεις τόσο για την οικογενειακή όσο και για την επαγγελματική ζωή του.

Όμως, οι δικαστές και γενικότερα οι νομικοί πρέπει να γνωρίζουν τα όριά τους και τις περιορισμένες δυνατότητες που προσφέρει η νομική επιστήμη σε ορισμένους τομείς. Δεν πρέπει να διστάζουν να προσφεύγουν σε άλλες επιστήμες ή άλλους επιστήμονες όταν αυτό χρειαστεί. Οι δικαστές του Καναδικού Ανωτάτου Δικαστηρίου το έχουν πράξει επανειλημμένα, όπως τονίσαμε παραπάνω. Μόνο με τον τρόπο αυτό η ποινική δικαιοσύνη έχει προοπτικές να εξακολουθήσει να λειτουργεί χωρίς μεγάλους τριγμούς.

Παράλληλα, πρέπει να μελετούνται και να εφαρμόζονται οι λύσεις που πηγάζουν από τις εναλλακτικές μορφές απονομής της δικαιοσύνης. Η συμμετοχική δικαιοσύνη στοχεύει στη συμμετοχή όσο το δυνατόν περισσότερων εμπλεκόμενων στη ρύθμιση της προβληματικής κατάστασης (εγκλήματος). Δεν είναι, πλέον, νοητή η μη συμμετοχή του δράστη σε αυτή τη διαδικασία. Η επανορθωτική δικαιοσύνη θα επιδιώκει την αποκατάσταση της κοινωνικής ειρήνης μέσω της αποκατάστασης των βλαβών που υπέστη το θύμα. Τέλος, η μεταρρυθμιστική δικαιοσύνη θα επιδρά ευθέως στις σχέσεις των ατόμων με βάση ότι τα αντιμαχόμενα μέρη δεν πρέπει να εξακολουθούν να βρίσκονται σε πόλεμο, αλλά ότι στο μέλλον θα εξακολουθήσουν να συνυπάρχουν και, επομένως, οι σχέσεις τους πρέπει να ρυθμιστούν με τρόπο ικανοποιητικό και αποδεκτό από όλα τα μέρη. Αν και οι αλληλαγές αυτές φαίνεται πολύ μακρινές και πολύ δύσκολες, στην ουσία ξεκινούν από την ανάγκη διαλόγου και επικοινωνίας που τόσο ωραία δίδαξε ο Σωκράτης πριν 2.500 χρόνια. Αυτή, λοιπόν, η ανάγκη διαλόγου θα οδηγήσει τους ανθρώπους να υιοθετούν όλο και περισσότερο τις λύσεις που προτείνουν η επανορθωτική, συμμετοχική, θεραπευτική ή μεταρρυθμιστική δικαιοσύνη.

36. Ibid.

37. *R. v. Owen*, (2003) SCR 33.